

آئین کتابت در نسخه‌های خطی قرن ۷ تا ۹ ه.ق. در کتابخانه آستان قدس رضوی

محمدوفادارمرادی^۱

چکیده

در این نوشتار سعی شده است با بررسی نسخه‌شناسی تحلیلی و تطبیقی نسخه‌های خطی محرّز ما بین قرنهای ۷ تا ۹ هجری قمری در کتابخانه آستان قدس رضوی - مشهد - ایران، اطلاعات نسبتاً دقیقی از شیوه‌های نگارش، تحصیل و آداب نسخه‌نویسی رایج در بین کاتبان قرون مذکور را شناسایی و در معرض نقد و تکمیل کتابشناسان معرّز قرار دهد لذا طبیعی است که بخش اعظم آن معطوف شیوه‌های نقطه‌گذاری، ترسیم علامات، فاصله‌گذاریهای نسخه‌ها و نیز نگارش کلمات، واژه‌ها و حروف از زاویه اتصال و ربط به یکدیگر شده باشد.

هرچند شناخت کامل کتابت و استنساخ در سالهای ۶۰۰ تا ۸۹۹ هرق پژوهشی مفصل و تحقیقی حوصله‌مند را می‌طلبد و از طرفی با حکمی قاطع و اصلی واحد نمی‌توان کتابت و نسخه‌نویسی هر دوره‌ای را سنجید، لکن با بررسی دقیق نسخه‌های خطی فراوان کتابخانه آستان قدس رضوی^۲ می‌توان آشنایی نسبتاً عمیق با روح فرهنگی حاکم بر نسخه برداری پیدا

۱- کارشناس ارشد کتابشناسی نسخ خطی و رئیس بخش مخطوطات کتابخانه آستان قدس رضوی.

۲- کتابخانه آستان قدس رضوی با قدمت مکتوب هزار ساله و با مجموعه‌ای بالغ بر ۲۷ هزار نسخه خطی از گنجینه‌های منحصر به فرد عالم مخطوطات در جهان به شمار می‌رود و از قدیم‌الایام مورد اعتناء علماء، دانشمندان و پژوهشگران سرتاسر عالم تحقیق بوده است.

کرد و بالتبع با اکثر موازین علمی و هنری مقبول کاتبان هر دوره کتابت آشنا شد و همین مختصر، خود مقدمه‌ای باشد جهت طبقه‌بندی نسخه‌های خطی هر دوره و احیاناً قواعد مشترک نسخه‌نویسی آنها را بدست آورد.

با مروری بر تقسیم‌بندی دوره‌های نسخه‌نگاری - دوره اول: از آغاز سنت کتابت تا قرن ۷ هجری قمری دوره دوم از قرن ۷ تا ۹ ه. ق. دوره سوم از قرن ۹ به بعد - می‌توان نگاشت که علاوه بر شباهت بیش از حد آداب نسخه‌نویسی قرن هفتم تا نهم هجری قمری با دوره اول از جنبه‌های صحت و دقت نسخه‌برداری، عموماً نسخه‌های مورد نظر بر نسخه‌های خطی آرایش شده و خوش خط و هنری قرن نهم هجری قمری به بعد ترجیح دارد، زیرا از سده نهم خوشنویسی و بعضاً تندنویسی جز عادات و آداب نسخه‌نویسی گردید.

در این دوره - دوره دوم - نه تنها نسخه‌های آن از نظر خط - نسخ و نستعلیق کهن - به خط نسخ دوره نخست شباهت دارد بلکه رسم‌الخط حروف و واژه‌های وندی و مرکب نیز با اندک تفاوتی همانند شیوه کتابت کاتبان قبل از قرن ۷ هجری قمری است. علاوه بر اینها صحیح‌نویسی نسخه‌ها - چنانکه گذشت - در نهایت استواری است و عموماً از نسخه‌های اصل و یا قریب به آن نوشته شده‌اند و در واقع متأثر از دانش و بصیرت وافی کاتبان بوده است که این مهم بر اثر رؤیت و تأمل بر نسخه‌های خطی بجا مانده قابل اثبات است.^۱

عمده ویژگیهای ممتاز نسخه‌نویسی این دوره عبارت است از:

۱- گستردگی امکان استنساخ اعم از:

الف. شبکه‌های شهرها و بلاد مانند: طابران طوس (حرزیمانی - شماره ۱۶۸۲۳ کتابخانه آستان قدس)، بردسیر کرمان (رساله معینیه - شماره ۵۳۲۰ همانجا)، اصفهان (زبدة الهیة خواجه نصیرالدین طوسی - شماره ۱۸۷۵۹ محرر ۶۸۵ ق.) ساوه (کتاب البصائر - شماره ۱۲۱۴ همانجا) و دربارهای شبه قاره هند و آسیای صغیر.

ب. مراکز آموزشی، مساجد، مدرسه‌ها (نظامیه‌ها)، رصدخانه‌ها (به طور نمونه رشیدالدین فضل‌الله وزیر در اراضی وقفی خود در رشیدیه دارالمصاحف برقرار کرد که به نسخه‌نویسی مصاحف، کتب حدیث و پاره‌ای از آثار خویش می‌پرداختند).

۱- نیز ر. گک. نجیب مایل هروی، نقد و تصحیح متون، مشهد، بنیاد پژوهشهای آستان قدس، صفحات: ۳۹، ۶۸.

ج. زاویه‌ها و خانقاه‌ها مانند: نسخه کتاب «البصائر و النظائر» آستان قدس - شماره ۱۲۱۴ - که محمدبن عین الدوله بن عبدالله رومی رازی به سال ۶۱۰ ق. جهت شهاب الاسلام تاج‌الائمہ محمدبن عثمان بن محمدبن سعید ساوی در خانقاه منسوب به ظهیرالدین در بلده ساوه تحریر کرده است و با «رساله نفس ناطقه - شماره ۵۸۷ - همانجا که احمدبن محمد حاجی کاموسی در رمضان ۷۰۰ هجری قمری در قریه جاوورسان در خدمت سیدالعرفاء و المحققین شیخ ابراهیم و شیخ محمد و جمال‌الدین احمد نگاشته است.

۲- شیوه نقطه‌گذاری و اعجام حروف و کلمات:

نقطه گذاری کلمات و حروف در دوره دوم اکثراً با مشخصه‌های زیر رعایت شده است:
الف. عموماً در نگارش حروف فارسی (پ، چ، ...) به یک نقطه اکتفاء شده است، مانند بس کمال جسمی باشد (نفس ناطقه - ۵۸۷ - برگ ۳ پ)، جنانک بیداکردم در کتاب برهان (همان)، بس برسید اوراکی توجه کسی (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۲ پ)،
ب. حرف (دال با نقطه اضافی و به مانند (ذال) نگاشته شده است مانند: کی غذاء وی باشد بدان قدرکی ازان تحلیل افتد (نفس ناطقه - ۵۸۷ - برگ ۴ ر)، آواز داذ (حرزیمانی ۱۶۸۲۳۰۰ - برگ ۳ پ)، برکزیده ء، برکزیده‌ای (همان - برگ ۴ ر).
ج. در اکثر نسخه‌ها، زیر یا روی حرف (ی) آخر، دو نقطه اضافی نگاشته‌اند مانند: من مردی‌ام از دورتر جائی (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۲ پ)، عبدتی/احتجاج برنصارتی (البصائر ۱۲۱۴ - برگ ۶ پ).

در حاشیه متذکر می‌شود که کاتبان، حرف (ی) آخر چسبان را به شکل شکسته و صحیح نگاشته‌اند مانند: اضا فنع / مورق (ر.ک. به: کمالیه - ۸۴۳ - برگ ۴۶ ر)

د. در بیشتر مواضع، مصادر و مشتقات ابواب ثلاثی مزید، کم نقطه نگاشته شده‌اند مانند

کلمات: استتمال / استتمال / استتمال / اتعان / تعدل

/ (رساله معینیه - ۵۳۲۰)، استعاتب / البصائر - ۱۲۱۴ - برگ ۵ ر)

ه. نقطه‌های حروف بزرگ: (ب، ت، ن...) به صورت سنت این دوره و در بیشتر مواقع در قسمت اول حروف گذاشته شده است مانند: ماهیات/ذائب/کمالیه - ۸۴۳ - برگ ۴۲ پ))
الذاریات/ دلالت/ اثبات نبوت رسول و بیان (البصائر - ۱۲۱۴ برگ ۲۷ پ)

۳- اعراب‌گذاری و رموز بکار رفته در نسخه‌ها:

در بعضی نسخه‌ها مانند کتاب البصائر بر روی کلمات فارسی به پیروی از واژه‌های عربی اعراب‌گذاری شده است و در اصطلاح به نسخ مُعَرَّب یا مشکول نگاشته شده است. علاوه بر این:

الف. فواصل جملات، آخر پاراگرافها، انجامة‌های فصول و ابواب، علامت سه نقطه (۰۰) / یا عدد پنج (۵) ^۱ - معینیه - ۵۳۲۰ - / ویرگول به رنگ شنگرف (،) - حرزیمانی، ۱۶۸۲۳ - /
تحریر شده است.

ب. بالای کلمات قابل تأکید علامت: / — / (کمالیه - ۸۴۳ - برگ ۵۷) گذاشته شده است.

۴- مشخصه مضاف و مضاف الیه در این دوره:

مضاف و مضاف الیه بدون علامت خاصی از قبیل کسره آخر مضاف نگاشته شده مانند: «کلام مخلوق (البصائر - ۱۲۱۴ - برگ ۴۰) لکن در برخی نسخه‌ها به عوض کسره آخر مضاف، همزه‌ای در آخر مضاف نگاشته شده مانند: «اگر چه قوت‌های نباتی» (نفس ناطقه - ۵۸۷ - برگ ۱۶پ)، «رائ افلاطونست» / همان - برگ ۱۶ ر)، «بذیرای انقسام» (همان - برگ ۹ پ) و نیز هنگامی که مضاف به «ه» غیر ملفوظ ختم شده باشد نگارش همزه - رعایت شده است مانند: «از نوک قلم بصفحة لوح» (همان - برگ ۴۱ ر)، «بکلمه امین» (همان - برگ ۵ر)، «جامه ملوکانه» / حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۲ پ).

۵- علامت مدّ و در برخی مواقع تشدید کلمات و حروف ثبت نشده‌اند. مانند: «جون آتش و اب و دیگر عناصر بس کمال جسمی باشد طبیعی کی ان جسم الت نفس باشد» (نفس ناطقه - ۵۸۷ - برگ ۳ پ) اما تشدید کلمات اکثراً با مرکب متن و در برخی اوقات و به ندرت با شنگرف مشخص شده است.

۱- نسخه «البصائر» شماره ۱۲۱۴ کتاب فضائل سوره‌ها و حد فاصل بین احادیث را با عدد پنج وارونه (۰) به شنگرف نمایش داده است.

۶- حرف «ه‌اء» غیر ملفوظ به شیوه‌های زیر نگاشته شده است:

الف. هنگامی که در آخر کلمه قرار گرفته باشد عموماً به شکل شکسته آمده است مانند «**امخته**» = «آمیخته» (ذخیره خوارزمشاهی - ۵۰۸۷) و بعضاً در برخی کلمات حذف شده است مانند: جنانک / انک / انج / (ر.ک. به: معینه - ۵۳۲۰).

ب. «ه‌اء» آخر کلمات چنانچه غیر چسبان باشد در برخی اوقات به دلیل تندنویسی کاتبان به حرف مستقل قبل از خود متصل نگاشته شده است مانند: «**عمار**» = عصاره / سان = ساده» (ذخیره خوارزمشاهی - ۵۰۸۷)

ج. «ه‌اء» غیر ملفوظ در حرف اضافه «به» عموماً حذف شده و حرف «ب» آن به کلمه بعد چسبانده شده است مانند: بنزدیک (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۳) / بکلیات (کمالیه - ۸۴۳) / بتعلیم کتابت (بصائر + ۱۲۱۴ - برگ ۳۵ ر) / قوتهای نفسانی بقسمت اول منقسم شود (نفس ناطقه - ۵۸۷ - برگ ۳ پ)

ضمناً حرف «**ه**» وسط به شکل و شیوه «ه‌ا» اول کلمه و به ندرت به هیأت «**ه**» وسط نگاشته شده است مانند «**تامه‌ای**» / **همر**» (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۳ پ).

۷- نگارش حرف «گاف» فارسی با ویژگیهای زیر آمده است:

الف. سرکش حرف «گاف» تحریر نشده و در واقع با نگارش حرف «کاف» تفاوتی ندارد مانند: جنک / **مکرزویه** (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۳ و ۴) / **کمه** (البصائر - ۱۲۱۴ - برگ ۳۴ پ) / دیکران (همان - برگ ۳۵ ر).

ضمناً و در برخی اوقات سرکش حرف «کاف» به شکل همزه‌ای بر روی آن نگاشته شده است. مانند: «**ل** = کی» (کمالیه - ۸۴۳ - برگ ۴۶ ر).

ب. کتابت حرف «کاف» و «گاف» به دو شکل «**ک** / **ک**» آمده است مانند «**مکرب**» (ذخیره خوارزمشاهی - ۵۰۷۸ - برگ ۷) «**وان همه شکر طبرزد در وی افکنند و بجز شاسته (همان - برگ ۶۷)**» (همان - برگ ۶۷).

در حاشیه ذکر این نکته ضروری به نظر آمد که تحریر حرف «ل» بدون دایره تحتانی و شبیه حرف «ک» نگاشته شده است. مانند: «**عز و جله**» (حرزیمانی - برگ ۴ ر) / **قال** / **رسول**» (البصائر - ۱۲۱۴ - برهای ۲۸ و ۲۷ پ)

۸- از مشخصه‌های دیگر کتابت در این دوره، نگارش دو حرف «ل» و «الف» با یکدیگر است و آن چنان است که اگر مستقل و غیر متصل به کلمه‌ای باشد به هیأت «لا» و اگر به کلمه چسبیده باشد به شکل «لا» نگاشته شده است مانند: «امام لاش/هلاک» (حرزیمانی - ۱۶۸۲۳ - برگ ۶ و ۵) اگرچه در برخی نسخه‌ها مانند «ذخیره خوارزمشاهی» در صورت چسبان نیز به شکل «لا» آمده است مانند: **بذات علاج کرد / طلا** (برگ ۷) / (برگ ۱۵).

۹- فعل ربطی «است» عموماً بدون «الف» و چسبیده به حروف ماقبل خود کتابت شده است، مانند: «سالهاست / است» (حرزیمانی - برگ ۳ پ): «کرمست‌گرم است / خشک‌خشک است» (ذخیره خوارزمشاهی - ۵۰۸۷)، «ان جمله یکی بصیرت و ان قوتیست... اینست کی در اعصاب و عضلات اعضا مرکبست» (نفس ناطقه - ۵۸۷).

در ضمن چنانچه کلمه قبل از فعل ربطی «است» به «هاء» غیر ملفوظ و یا حرف «ی» ختم شده باشد حرف «الف» حذف نمی‌شده. مانند «بیاموخته است» (حرزیمانی - برگ ۴ ر)، «قران اسمی است» (البصائر - ۱۲۱۴ - برگ ۳۹ پ)

۱۰- واژه «که» در بیشتر اوقات به هیأت «کی» کتابت شده است مانند «ولکن در شرع قران اسمی است ان کتاب را کی درو ابتدا» (بصائر - برگ ۳۹ پ)، «کی ما بنزدیک» (حرزیمانی - برگ ۱ پ)، «وان قوتیست کی ازو جنبانیدنی اید» (نفس ناطقه - برگ ۴ پ). البته نباید فراموش کرد که کلمه مذکور بعضاً و به ندرت به شکل معمول «که» نگاشته شده است مانند «وان قوتیست مرکب در دو جسم که انقوم دماغ بیرون آمده است» (همان - برگ ۵ ر)، «دعا از» (حرزیمانی - برگ ۴ ر)، «گفته‌اند که» (البصائر - برگ ۳۷ پ).

۱۱- حروف «ح، خ، ج...» هنگامی که در وسط کلمه قرار گرفته باشند به شکل شکسته نگاشته شده‌اند مانند:

«در محمد / انجا / انجامد / مختصر» (کمالیه - برگهای ۴۵ پ و ۴۶ ر)، «انرا ح که خوانند...» (نفس ناطقه - ۵۸۷)، «همچون = همچون» (حرزیمانی - برگ ۶ پ)، «همچنان = تو در خماش» (ذخیره خوارزمشاهی - برگهای ۱۳ و ۵۲).

۱۲- حروف بزرگ «ی، ن، ک، ص...» هنگامی که در آخر کلمه واقع شده باشند به هیأت ناقص «ی، ن، ک، ص...» تحریر و عموماً کلمه بعد روی نیم دایره ناتمام آنها نگاشته شده‌اند مانند:

امیرهم مومنان علی بن المطالب (حرزیمانی - برگ ۴۶ ر)، زیرا کی علم / دات / در حاد / لحنی بسوز
بارک سان کلاف « (کمالیه - برگهای ۴۲ و ۴۳)، از را در حاد / لحنی بسوز
= آن را در هاون لختی بسودن» (ذخیره خوارزمشاهی - برگ ۱۳)، از هم امان بر روزه
کیان بر (معینیه - ۵۳۲۰)، محاصره له الدین / قسم بر حسن خلعتی / درم
/ البصائر - برگهای ۳۵ و ۳۴.

۱۳- عموماً حروف «راء، زاء، واو» با زائده‌ای اضافی در آخر آن کتابت می‌شده است مانند: «ابن رعا / حرن» (حرزیمانی - برگ ۶ پ)، «وانرا کمال او شتم» (نفس ناطقه - ۵۸۷)، «شرح قرا» (البصائر - برگهای ۳۹ و ۴۰).

ضمناً حروف مذکور هرگاه بعد از حروف «واو، دال» قرار گرفته‌اند به آنها چسبانده شده‌اند مانند: «سوره» (همان - برگ ۴۰ ر)، «کی نردات» (کمالیه - برگ ۴۳ پ). البته این مسائل بایستی متأثر از تندنویسی کاتب باشد زیرا در اکثر نسخه‌ها نیز چسبان آمده است همچنانکه حرف «واو» در برخی مواقع که قبل از حروف «م - ن» واقع شده است به حروف مذکور چسبانده شده‌اند مانند: «چون = چون / معلوم» (کمالیه - برگهای ۴۲ و ۴۳).

۱۴- از دیگر مشخصه‌های کتابت در این دوره نگارش دایره حرف «م» است که به دو شکل متفاوت زیر نگاشته می‌شده است:

الف. چنانکه حرف میم در اول کلمه واقع شود، دایره حرف میم بالای حرف و به شکل «م» نگاشته شده. مانند: «محال ^{هان} / سیر» (کمالیه - ۸۴۳).

ب. اگر حرف «م» در وسط کلمه قرار گیرد، دایره آن در قسمت پائین حرف کتابت می‌شده است مانند: «زرا کی علم / مرتشم» (همان).

۱۵- تصاویر نسخه‌ها در این دوره مانند خسوف، کسوف و شکل‌های ریاضی با الوان طبیعی و ساده سنگرف و مرکب متن ترسیم می‌شده است مانند نسخه کتاب معینیه به شماره ۵۳۲۰.

در ادامه، خاتمه‌های کاتب می‌تواند از مشخصه‌های دیگر این دوره لحاظ گردد زیرا عموماً خاتمه‌های کاتب و امضاء نسخه‌های خطی در پایان نسخه‌ها آمده است و آن شامل اطلاعاتی دربارهٔ سپاس و شکر خداوند جهت اتمام نسخه، تاریخ و محل تحریر، نام کاتب و مهدی الیه و بعضاً طلب رحمت و مغفرت از خواننده جهت کاتب می‌باشد مانند خاتمه کتاب «المصادر» زوزنی به شماره ۳۷۶۵ آستان قدس که به عینه نقل می‌گردد: «و اتم الکتاب بحمد الله و حسن توفیقه فی سابع عشر ربیع الاول من شهور سنة سبعین و ستمائة على یدی صاحبه العبد المذنب المحتاج الی عفو الله تعالی احمد بن محمد بن زید بن الحاج محمد الضری غفر الله له و لجميع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات الاحیاء منهم و الاموات انه ولی الاجابة رحم الله من نظر فيه و دعا لصاحبه و کاتبه بالمغفرة و بلوغ الامال امین».

علاوه بر اطلاعات مندرج ذکر شده در خاتمه‌ها، گاهی اوقات کاتب در خاتمه خود نام کاتب کتاب و مؤلف را با ذکر القاب خاصی برای مؤلف متذکر شده است که در شناسایی کتاب، مورد استفاده کارشناسان قرار می‌گیرد. مانند خاتمه کتاب «رساله کمالیه» به شماره ۸۴۳ کتابخانه آستان قدس رضوی: «تمت الرسالة الکمالیه فی حقایق الالهیه من مصنفات المولی الاعظم افضل العلماء و اکمل الفضلاء المولی العلامة فخر الاسلام و شمس المسلمین اعلم المفسرین محمد الرازی اعلى الله درجاته و طاب ثراه و جعل له فی الجنة مأواه و علیه الرحمة و الغفران»

بنابراین خاتمه‌های کاتب ضمن این که روشنگر نکات بسیاری درباره تاریخ و روزگار کتابت نسخه است بعضاً نشانگر پسند فرهنگی عصر کتابت نیز می‌باشد. در پایان فهرست مختصر کتابشناسی و نسخه‌شناسی برخی کتابهای خطی مورد استفاده به همراه عکسهای آنها جهت مزید اطلاع به عرض می‌رساند:

حزریمانی (۱۶۸۲۳)

عربی و فارسی، ادعیه، دعا سیفی یا حزریمانی از جمله احراز مروی از امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام است (ر.ک. به: فهرست کتابخانه آستان قدس، ج ۱۵، تألیف نگارنده) خط نسخ خوانا ۷ سطری، تاریخ تحریر: ربیع الآخر ۶۱۳ در طابران طوس، کاغذ حنایی ضخیم، ۲۷ برگ، اندازه: ۱۰×۱۲ س.م. اندازه نوشته‌ها: ۶×۵/۵ س.م.

ذخیره خوارزمشاهی (۵۰۸۷)

فارسی، طب، تألیف امیر اسماعیل بن حسین جرجانی متوفی ۵۳۵ یا ۵۳۱ ه.ق. تاریخ

تألیف: ۵۰۴ ق. بنام سلطان قطب الدین ابوالفتح محمد خوارزمشاه.

خط نسخ جلی یونس بن ابی بکر، تاریخ تحریر: شنبه ظهر ۲۰ ربیع‌الثانی ۶۶۹، کساغذ حنایی ضخیم رطوبت رسیده، عناوین و اسامی ادویه به سنگرف ۱۷ سطری، اندازه سطر: ۱۶/۵×۱۱/۵ س م.

رساله کمالیه فی الحقایق الالهیه (۸۴۳)

فارسی، حکمت و کلام، مولف: امام فخر رازی کن. متوفی ۶۰۶ ق.

خط نسخ جلی ۱۵ و ۱۶ سطری، کاتب محمد بن احمد بن ابومحمد کرجی، تاریخ کتابت: ربیع‌الاول ۶۵۵، اندازه: ۲۰×۱۱ س م، اندازه سطر: ۱۶×۸/۵ س م.

البصائر و النظائر (۱۲۱۴)

فارسی، تفسیر، مؤلف به ضبط «کشف الظنون»: شیخ ظهیرالدین محمد بن محمود نیشابوری که به سال ۵۷۷ یا ۵۸۵ ق. بنام یمین الدین بهرامشاه نگاشته است و یا به ضبط مجله آینده ش ۱۲ سال ۸ ص ۹۲ تألیف ابوالفضایل محمد بن حسین معینی متوفی ۵۸۴ ق.

خط نسخ خوانا ۱۹ سطری، کاتب: محمد بن عین الدوله بن عبدالله رومی رازی جهت شهاب الاسلام تاج الائمه محمد بن عثمان بن محمد بن سعید ساوی در خانقاه منسوب به ظهیرالدین در بلده ساوه بسال ۶۱۰ ق.

رساله معینیّه = المقفید (۵۳۲۰)

فارسی، نجوم، تألیف: خواجه نصیرالدین محمد طوسی متوفی ۶۷۲ ق. که بنام معین الدین فرزند ناصرالدین محتشم نگاشته است.

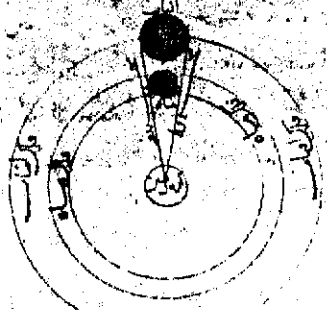
خط نسخ ۱۶ سطری، کاتب: محمد بن علی بن محمد بن ابی بکر الحاجی الخوافی، تاریخ تحریر: سوم شوال ۶۶۵ در بردسیر کرمان، عناوین و اشکال به سنگرف، اندازه نوشته‌ها: ۱۲/۵×۱۰/۵ س م.

رساله در نفس ناطقه (۵۸۷)

فارسی، نسخه ترجمه رساله نفس شیخ رئیس ابوعلی سینا است که به فرمان پادشاه وقت علاءالدوله کاکویه ترجمه نموده است.

خط نسخ ۱۹ سطری، بخط احمد بن محمد حاجی کاموسی، تاریخ تحریر: شنبه غره رمضان ۷۰۰ در قریه جاورسان در خدمت سیدالعرفاء و المحققین شیخ ابراهیم و شیخ محمد و جمال الدین احمد، اندازه نوشته‌ها: ۱۴/۵×۶ س م.

اختلاف نظر کنیم اجتماع حقیقی همیشه در جهت النهار نزدیکتر بود از اجتماع عمودی
 بود که در بقعه کسوف افلاک در بقعه نیمه کسوف در مواضع بود که معلول با افلاک
 با اختلاف نظر بر عرض عرضی بود مرکز ماه محاذی مرکز انبار باشد هر چه
 آفتاب تکسف شود و اکثر کسوف آفتاب را تکسف بود از جهت آنکه در ایام صفحہ
 ماه از دایره صفحہ آفتاب بزرگتر نیست همچون عرض مری که از نصف قطر هر دو
 جرم بود بعضی از آفتاب تکسف شود و اگر مساوی بود ماه در نظر ما مرکز آفتاب
 شود و کسوف غنیمت و اگر اجتماع مشرق کسوف مری بود همچون جرم ماه است
 که با آفتاب بر یک خط همیشه آغاز کسوف و آغاز انجلا از جانب غربی و از جهت
 آنکه عرض شمالی با اختلاف نظر کمتر نماید عرض جنوبی بیشتر پس بر عرض شمالی کسوف
 افتد و جنوبی نه و در بلاد جنوبی انعکس و صورت کسوف است

رساله معینیہ (۵۳۰)

و شیر خدای آسمان و زمین علیا
 بزای طایف و فی الله عنه و کرمه
 و جفته بودیم کی بسرا و حسن بن
 علی رضی الله عنه ما در آمد گفت
 بر در مردیت دست در کتبی
 خواهد ناد و ایله وی کتبی
 از دو دست بر جان عام از سر طایف